

Výzkum náboženské funkce muslimských spolků v Německu a Rakousku

MARTIN KLAPETEK

Abstract: The study deals with the religious function of Muslim organizations in Germany and Austria. The study is based on a critical reflection of expert discussion, non-participant observations conducted during field research, analysis of photo documentation obtained by the researcher, descriptions of the visited locations, as well as the self-presentation of communities. The religious function is interrelated with other activities of the associations. Primarily, it has an impact on the organization's educational, leisure-oriented, social, cultural, and economic activities. Changes in the religious activities of Muslim associations in Germany and Austria show not only the transformation of the community itself but also its immediate surroundings.

Keywords: Islam, mosque, Germany, Austria, religious function of associations

Úvod

Organizovaný islám v Evropě je tradiční téma odborného výzkumu. Sociální rovina celé problematiky je často upřednostňována před dalšími oblastmi. Hranice metodologických přístupů jsou ale v posledních desetiletích rozostřené. Klade se důraz na interdisciplinarnitu, která se projevuje nejen v personálním složení výzkumných týmů. Mezioborová spolupráce se také ukazuje v neustálém hledání různých úhlů pohledu na určité téma. V případě muslimských spolků v Německu a Rakousku je to například zkoumání jejich vzdělávací, sociální, volnočasové, kulturní nebo ekonomické funkce (Klapetek 2021, 62–64).

Jistě je to záslužný počín, neboť se tím vytváří komplexnější obraz stávající reality. Překračují se stereotypy vycházející mnohdy z tzv. hodnotícího srovnávání. Vědecká komparace používaná nejen v religionistice ukazuje na shodné a rozdílné případy. Pokud se hovoří o islámu a Evropě, přirozeně se nabízí příklady ze západních náboženských systémů nebo nových náboženských hnutí. Nejde jen o shromažďování prvoplánových asociací a pozoruhodných kuriozit. Cílem je přece odkrytí obecných zákonitostí, které se odpoutávají od konkrétního kontextu. Proč si připomínat základní skutečnosti, se kterými se seznamují posluchači religionistiky během svých prvních semestrů bakalářského studia? Někdy je potřeba se zastavit v neutuchajícím proudu nových pozic a souvislostí. Objeví se příležitost

se znovu podívat na základní charakteristiku určitého jevu.

Proto se předložená studie věnuje výzkumu náboženské funkce muslimských organizací, které fungují především jako státem registrované spolky (Klapetek 2011, 50–51, 142–143). Představí informační zdroje, návrh postupu bádání a dílčí reflexi dosavadních výsledků. Studie vychází z kritické analýzy odborné diskuse, nezúčastněného pozorování během terénního výzkumu v německých a rakouských lokalitách především v letech 2012–2016, následné analýzy badatelem pořízené fotodokumentace, popisů navštívených realizací a sebezprezentace společenství.

Informační zdroje pro výzkum organizovaného islámu

Během zkoumání organizovaného islámu v konkrétní čtvrti nebo menším městě se badatelé setkají s různorodými prostory. Některé z nich jsou samotnou komunitou chápány jako provizorní řešení. Využívají se například suterény činžovních domů stojících uvnitř husté zástavby. Dále to mohou být bývalé sklady výrobních provozů nacházející se v průmyslových oblastech. Nebo se jedná o někdejší obchodní prostory s přístupem přímo z rušné ulice. Jiné příklady se po dlouhých desetiletích staly z dočasně vybavených místností trvale využívanými centry spolků. Personální a finanční situace se stabilizovala a stávající řešení vyhovovalo i no-

vým potřebám. V neposlední řadě je možné navštívit různorodé novostavby. Mohou být součástí dosavadní výstavby, nebo samostatně stojícími budovami. Menší modlitebny stejně jako větší nové mešity jsou zajímavými prostorovými doklady minulosti, současnosti a do jisté míry i budoucnosti konkrétního společenství. Navštívených možností je nepřehledné množství a nabízí se příležitost pro návrhy pracovních typologií (Klapeček 2015b, 4–8).

Systematický výzkum od badatele vyžaduje pečlivou předchozí přípravu. Na počátku terénních výzkumů stojí dostatečné seznámení s teoretickými východisky oboru. Patří sem vhodně zvolené informační zdroje a s tím související metodologie. Vše směřuje ke správně stanoveným výzkumným otázkám a hypotézám. Tyto obecné postupy jsou důležitými prostředky, které pomohou zvládnout jednotlivé fáze bádání (Munsch and Herz 2019, 82–4). Nejde jen o transparentní provedení základního výzkumu, které má přímý dopad na relevantnost dosažených výsledků. Publikační výstupy vstupují do diskusního odborného prostředí, které vyžaduje jasný popis celého procesu s ohledem na jeho případnou aplikaci na srovnatelné téma a lokalitu.

Lze vyjít z tohoto obecně přijímaného postupu a naznačit konkrétní situace spojené právě se zkoumáním náboženské funkce muslimských spolků v některé ze západoevropských zemí. Interdisciplinární výzkum organizovaného islámu v Německu i Rakousku má svou tradici. Nelze se na celou problematiku dívat pouze s ohledem na aktuálnost a popularitu určitých námětů. Takto se bezprostředně po roce 2001 k islamologickým tématům vyjadřovali mnozí v návaznosti na teroristické útoky (Kepel 2006). Další vlna mediálního i fundovaného odborného zájmu proběhla mezi léty 2010 – 2015 v souvislosti s migrací navazující mimo jiné na tzv. arabské jaro (Mendel 2015). Religionistika, sociologie, antropologie nebo politologie nabízí následné zapojení problematiky spojené s muslimskými komunitami do obecnějších teorií (sekularizace, deprivatizace) (Roy 2006, 88–92). Uvědomění teoretických základů je pro badatele vždy důležité a vyžaduje i zpětnou sebereflexi během bádání.

Ve snaze o načrtnutí současného stavu výzkumu zřizování modliteben a budování novostaveb mešit v Německu a Rakousku je potřeba vyjít z nejobecnějšího rámce a postupně se přesunout ke konkrétním problémům. Ve většině případů se jedná o monografie nebo sborníky prací zabývající se různorodými tématy spojenými s široce chápanou institucionalizací islámu a akulturací muslimů v některých evropských zemích (Ferrari and Bottoni 2015, 621–655). Na tomto místě jistě není možné představit celou odbornou produkci časopiseckých studií věnovaných dílčím problémům.

Výzkum obecného islámu za použití historických, sociologických, uměnovědných a antropologických metod je pro religionistiku primárním rámcem (Nora 1997, 7–31; Okénková 2015, 513–528). Z něho vychází terminologie používaná odborníky při deskripci a analýze konkrétních situací. S ohledem na dějiny orientalistického zkoumání islámu a současného multidisciplinárního zájmu o tuto oblast se nabízí dostatek základních příruček a přehledových kompendií. V naprosté většině však pouze obecně reflektují normativní podobu náboženství. Při výzkumu provizorních míst modlitby a výstavby mešit jakožto součástí multifunkčních projektů však badatel pracuje s různorodými informačními zdroji. Napomáhají mu rekonstruovat prvky vycházející z konkrétní kulturní interpretace islámu. Jedná se tedy o žitou formu náboženství (Aslan, Kolb and Yildiz 2017, 449–456; Simon 2012, 948), proto jsou tyto příručky pouze obecným rámcem, který je až posléze naplňován určitým obsahem. Pověštné publikace popisující pohled normativního islámu na prostory určené k modlitbám obvykle zůstávají pouze na povrchu problematiky nebo opakují již známé skutečnosti. Ty jsou mnohdy doplněny o nahodile získané příklady z reálií zemí s většinovým muslimským obyvatelstvem, které mají dodat na plastičnosti vykonstruovanému všeobecnému obrazu. Pokud se věnuje pozornost pouze normativním předpisům, nad potřebnou míru se tím zdůrazňuje jejich formativní role pro běžný život. Specifické realizace spojené s dlouhou historií konkrétní kulturní interpretace islámu poté mohou působit jako soubor pouhých kuriozit. Přes to všechno mají obecné publikace svoji nezastupitelnou roli nejen při heuristické fázi výzkumu, ale také během následujících etap bádání a při vzájemné vědecké komunikaci ohledně studovaných témat.

V současnosti jsou již k dispozici pravidelně aktualizované publikační platformy v podobě informačně nabitých ročenek (Scharbrodt, Akgönül, Alibašić, Nielsen and Egdunas Račius 2019, IX–XIII) a specializovaného časopisu *Journal of Muslims in Europe*. Navíc narázově vycházejí syntetizující práce, které se věnují dění hned v několika státech (Gartner 2006, 35–290). Vedle těchto šířeji zaměřených děl vzniká daleko větší počet publikací reflektujících historii (Heine, Lohlker and Potz 2012, 35–54) a současný život muslimů v konkrétním evropském státě (Marik-Lebeck 2010, 5–9; Rohe 2016, 243–318) nebo v spolkové zemi (Fürlinger 2014, 52–105). Tento stále trvající nepoměr od badatele vyžaduje zevrubnější přehled v jednotlivých národních produkcích. Ten přirozeně nahrazuje prozatímní nedostatečnou a povrchní reflexi vývoje probíhajícího v několika státech.

V tuto chvíli je potřeba znovu upozornit na publikační disproporci, která v jiných souvislostech opakuje výše popisovaný vztah mezi normativním a žitým náboženstvím. Z mnoha důvodů je odborný zájem směřován především na organizovaný islám v Evropě (Chbib 2017, 385–409). Obvykle se jedná o specifickou volbu s ohledem na tematické preference konkrétního badatele, používané metody a dostupné soubory dat. Poté ale může vzniknout chybný obraz, že organizace jsou hlavními reprezentanty muslimů žijících na starém kontinentu. Většina z věřících však považuje islám za určitý kulturní rámec svého (soukromého) života v nemuslimské společnosti. Obvykle během roku nevyužívají náboženské aktivity nabízené místními spolky, reprezentanty zemských uskupení nebo organizací s celostátní působností (Jeldtoft 2012, 25–42). Sebereflektující sociologie náboženství a religionistika nabízí příklady i z dalších oblastí náboženského života Evropy, které procházejí podobným procesem (Davieová 2009, 13–40).

Tento nepoměr lze sledovat mimo jiné i na výzkumu zřizování modliteben a mešit. Většina publikací podobu exteriéru a interiéru míst modlitby zmiňuje jako jedno z dílčích témat spojených s dějinami islámského umění a architektury (Grabar 2006, 44–53). Vychází se z historického rámce založeného na postupném výčtu na sebe navazujících období definovaných vládou konkrétní dynastie a rozvojem státních celků v rámci geografických specifik. Jen ojediněle se objevuje kritika dlouhodobě zavedeného evolucionistického pohledu. Ten téma výstavby několika generací mešit v západní Evropě vystihuje postupným odklonem od tradičních architektonických forem a konečným příklonem k modernistickému pojetí budovy (Serageldin 1996, 12–19). Současná produkce tento přístup buď inovuje (Welzbacher 2008, 77–105), nebo se snaží s ním úspěšně polemizovat (Roose 2009, 237–256; van Toorn 2009, 107–113). Děje se tak i v teoretickém rámci orientalismu diskutovaného z pozic postkoloniálních studií (Avcioglu 2007, 91–112).

Publikace zaměřené na provozování prozatímních modliteben a výstavbu budov mešit s multifunkčním zázemím se přirozeně věnují organizovanému islámu. Islámská sdružení jsou ze své podstaty primárně reprezentantem normativních předpisů. S ohledem na vzájemnou konkurenci jednotlivých proudů islámu je realizují v konturách konkrétní kulturní interpretace. Nejedná se pouze o výslednou podobu interiéru a exteriéru samotné budovy (Maxeloch 2014, 2–26). Za pojmem „mešita“ se přece skrývá obvykle již několik generací komunita (Ceylan 2006, 29–36) a také její nábožensko-administrativní vedení (Tunca 2012, 73–84; Erpenbeck 2011, 65–72). V některých případech je pozornost odborných publikací věnována srovnatelnému

vývoji výstavby mešit hned v několika státech (Ehrkamp 2012, 153–172). Většinou se ale badatelé zajímají o průběh rozvoje infrastruktury pouze v jedné zemi (Perels 2019a, 50–77; Traunmüller 2016, 105–118) nebo jen v konkrétních městech (Orossová 2015, 21–36; Spielhaus and Mühe 2018, 10–12; Schönberger 2012, 123–178).

Při seznamování s odbornou reflexí výstavby mešit lze nalézt také kvalifikační práce a odbornou literaturu, překračující horizont deskripce a analýzy soudobé situace. Navíc nabízí místním samosprávám konkrétní doporučení, jak postupovat během schvalování projektu (Zemke 2007, 219–238; Leggewie, Joost and Rech 2002, 72–113). Podobný typ publikací před religionistu znovu klade otázku po hledání hranic mezi neutrálním odborným výzkumem a angažovaným přístupem k této veřejně diskutované problematice. Specifické postavení mají práce věnující se výhradně konfliktům islámských spolků s různorodými zástupci většinové populace v Německu a Rakousku (Shooman 2015, 141–160; Kupinger 2014, 793–818). V současné době se již jedná o samostatnou sociologickou a politologickou oblast, která až na výjimky (Brunn 2006, 165–172) nereflkuje obecný historický nebo uměnovědný kontext. Díky specifičnosti tématu podporují publikace o mešitách výše popsaný trend preference výzkumu organizovaného islámu.

Návrh postupu výzkumu provizorních modliteben a mešit

Terénnímu výzkumu náboženské funkce muslimských spolků v Německu a Rakousku předchází klasická heuristická fáze. V tomto období jsou z odborné literatury získávány a kriticky vyhodnocovány nejprve všeobecné informace týkající se zřizování dočasných míst modlitby nebo budování novostaveb mešit (Kraft 2002, 70–198; Schuller 2013, 103–160). Díky tomu jsou stanovena témata, kterým se z logiky věci věnuje především německojazyčné bádání. V případě prozatímních míst modlitby mohou být později využity impulzy z oblasti teorie architektury (Gehl 2000, 83–130; Gehl 2012, 91–104). Studium literatury reflektující německý kontext je možné zpřesnit dvě klíčová historická období budování mešit (Kraft 2000, 50–53, 198–201; Klapetek 2019b, 155–169). V následujícím terénním výzkumu je potřeba formou nezúčastněného pozorování dokumentovat stavby z těchto etap a určit jejich společné prvky. Na základě deskripce a kritické analýzy předpokládané evoluce podob exteriéru a interiéru budov mešit postavených v posledních desetiletích (Roose 2012/2013, 83–106) je možné navrhnout i rámcové charakteristiky odhadovaného následujícího vývoje (Klapetek 2015a, 103–117). Tímto způsobem badatel vstupuje do neus-

tále se měnícího prostředí mezinárodní odborné diskuse.

Před samotným terénním výzkumem provizorních modliteben a novostaveb mešit je potřeba na základě veřejně přístupných informačních zdrojů vybrat vhodné lokality pro popis a rozbor historie a současného stavu. Pro badatele je důležité neustále reflektovat souvislosti, které ovlivňují jeho zájem o téma a samotný výběr zkoumaných míst. Obecným zdrojem informací jsou především vyhledávače modliteben mimo jiné v Německu a Rakousku. Přes veškerou snahu správců o aktuálnost uváděných sdělení je vždy potřeba potvrdit funkčnost místa modlitby nejen za pomoci sebeprezentace spolku na internetu, ale hlavně na základě autopsie (MAX Software LLC 2005–2021; Islamische Religionspädagogik – Universität Wien 2021). Jedná se zejména o hlavní města spolkových zemí a další významné oblasti s vyšším podílem obyvatelstva vyznávajícího islám (Spielhaus 2015, 128–129). Vzniknou tak orientační seznamy menších míst modlitby a větších mešit, které budou badatelem postupně navštěvovány. Za pomoci fotodokumentace a terénních poznámek z neúčastného pozorování lze vytvořit ucelený soubor dat týkající se okolí staveb, jejich exteriéru a případně i interiéru. Budova s prozatímní modlitebnou i nová mešita musí být badatelem vnímána jako komplexní útvar. Ten působí nejen na pravidelného či nárazového návštěvníka, ale do určité míry i na náhodného kolemjdoucího. Stežejními body deskripce jsou název dočasné modlitebny nebo novostavby mešity, výsledná volba lokality komunitou, pojetí exteriéru budovy s přechodným místem modlitby či nové mešity a koncepce výzdoby modlitebních sálů. V následujících odstavcích budou propojeny ústřední motivy popisu stavby a jejího okolí s konkrétními pracovními postupy.

Zvolené názvy míst modlitby jsou mnohdy zajímavým dokladem příslušnosti konkrétního spolku k určité kulturní interpretaci islámu. Jedná se o jeden z komunikačních signálů směřovaných dovnitř komunity (například jméno významné osoby z dějin země původu) i navenek směrem ke konkurenčním islámským sdružením (použitá zkratka organizace jako doplněk názvu nebo jazyka země původu) a v neposlední řadě i k většinové nemuslimské společnosti (výběr němčiny, důraz na reprezentativnost organizace a s ní spojené budovy, začlenění jména města do názvu mešity) (Färber, Spielhaus and Binder 2012, 72–73). Na základě předem připravených seznamů se navštíví provizorní místa modlitby a novostavby mešit stojící v konkrétní čtvrti. Díky postupnému zpracování takto definovaných skupin mešit jakožto součástí veřejného prostoru primárních segmentů obce je možné později město vnímat jako jeden celek a naznačit vazby především mezi centrem

a periferií (Klapetek 2015b, 3–4). Pozornost by se měla věnovat napojení konkrétní lokality na fungující městskou infrastrukturu (Klapetek 2019a, 18–44). Proto je nutné při návštěvě určitého místa nejprve provést fotodokumentaci nejbližšího okolí stavby.

Následně se může zájem badatele zaměřit na exteriér budovy. V případě dočasných míst modlitby zřízených především v různých částech nájemných domů nebo v bývalých technických provozech se výzkumník soustředí na rozdílné prostředky, kterými spolek avizoval přítomnost modlitebny pravidelným návštěvníkům i náhodným okoloidoucím. Významným prvkem se může stát dvůr ve vnitrobloku, který jakožto poloveřejný prostor hrál roli pro aktivity komunity. V případě nových mešit je pozornost věnována celkovému pojetí stavby i konkrétním architektonickým detailům. Cíleně se sledují inspirační zdroje z kultur původních vlastí i vlivy architektury a technických postupů evropských společností (Klapetek 2012, 8–11).

V neposlední řadě se zájem koncentruje na prostorové řešení a výzdobu interiéru různorodých míst k modlitbě i novostaveb mešit. U přechodných modliteben fungujících většinou v pronájmech se zkoumá celkové pojetí obvykle jednolitého prostoru vyhrazeného k různým náboženským a společenským aktivitám. V případě dekorace takového místa se sleduje použití odkazů na konkrétní kulturní interpretaci islámu, ze které navštívené společenství vyrůstalo (nápis, fotografie, různorodé materiály použité pro výzdobu stěn apod.). Během výzkumu se mohou také navštívit stálé modlitebny převážně již ve vlastnictví konkrétního sdružení. Podobná místa určená k modlitbě mohou být tvořena hned několika na sebe navazujícími prostory trvale upravenými pro odlišný typ aktivit. Pokud se v městské čtvrti nachází novostavba reprezentativní mešity, je nutné věnovat zmapování dekorace jejího interiéru adekvátní zvýšené úsilí. Sleduje se celkové pojetí řešení i výzdoby místností vyhrazených k náboženským, kulturním, vzdělávacím, sociálním a volnočasovým činnostem (Limon 2012, 123–138). Podobně jako v exteriéru budov se i zde zkoumají eventuální tradiční koncepce dekorace prostor (turecké komunity), nebo příklon k jejich modernímu a minimalistickému přístupu (bosenské spolky). V případě rozlehlých modlitebních sálů se to projevuje hlavně v materiálech, barevnosti i tvaru předmětů použitých k výzdobě mihrábu a jeho stěny, výmalby kupolí a dalších zdobných prvků na zdech. Jako dovršení celého dojmu z hlavních sálů lze chápat užití velkých křišťálových lustrů nebo tradičních soustředných kruhů se stylizovanými mešitovými lampami. V tomto případě se nesleduje pouze estetický dojem, který přináší použití podobného předmětu v modlitebním sálu. Pozornost se věnuje také technickým záležitostem, jako byl dosta-

tečný světelný komfort apod. V tomto bodě se symbolická rovina vycházející z užití dekorace snoubí s technickými požadavky na prostor určený k pravidelným shromážděním vyššího počtu osob (Klapetek 2019c, 63–77).

Nejen pro analýzu řešení a výzdoby interiéru provizorních míst modlitby i novostaveb mešit jsou velmi důležitým zdrojem informací veřejně přístupné fotografie. Jakožto součást své sebe prezentace je publikuje konkrétní spolek na internetové stránce a na sociálních sítích (m-haditec GmbH 2006). Obvykle jsou to snímky pořízené během pravidelných oslav spojených s muslimským kalendářem (postní měsíc ramadán apod.), nebo nárazové akce dokládající pestrý náboženský, kulturní a společenský život komunity či některé z jejích součástí (děti, mládež, starší muži apod.). Jedná se o další způsob komunikace dovnitř směrem ke sdružení i navenek směrem ke konkurenčním organizacím zastupujícím odlišné kulturní interpretace islámu, ale v neposlední řadě i k různorodým zástupcům většinové nemuslimské společnosti (Perels 2019b, 211).

Dílčí reflexe dosavadních výsledků

Náboženskou funkci spolku je možné sledovat mimo jiné ve dvou základních rovinách. První z nich je čas a druhou je prostor. Oba tyto motivy spojuje komunita tvořená řadovými věřícími a administrativně-duchovním vedením. Dosavadní zkušenosti zdůrazňují výhody spolupráce badatelů minimálně ve dvojici, která je tvořena mužem a ženou. Díky tomu se jednoduše překonají komplikace související s genderovým rozdělením aktivit společností. Z různých důvodů je komunitní život podstatně spojen s muži, kteří ve vyšším počtu navštěvují páteční modlitební shromáždění. Přesto je to jen jeden úhel pohledu, který je narušován stále se zvyšujícím počtem galerií pro ženy v hlavních modlitebních sálech (Klapetek 2019a, 34). Především sociální, vzdělávací a kulturní aktivity jsou speciálně zaměřeny na jednotlivé členy rodin. Sobota je například věnována kurzům pro dívky a neděle mimo jiné sportovnímu vyžití chlapců (Perels 2019b, 208).

Místnost určená především k modlitbě je jedním z klíčových prostorů spolku. Duchovní rozměr komunitního života se vnějšmu pozorovateli na první pohled zdůrazňuje během poledních pátečních modliteb. Vysoký počet modlících se odkazuje na vnější formy kolektivní zbožnosti (Mendel 2018, 117–121). Výzkum organizovaného islámu ale musí pokrýt nejen průběh postního měsíce ramadánu, svátků a pravidelných pátečních modliteb. Všední den rytmicky rozdělený setkáními několika věřících nabízí odlišnou perspektivu. Do pozornosti badatele se dostává intimnější rozměr duchovního života, kam mimo jiné patří individuální

četba Koránu nebo soustředění na vnitřní prožitek (Mendel 2018, 124–128). Modlitební prostor je pak výzkumníky vnímán v návaznosti na další místnosti, které odkazují na potřeby hned několika generací tvořících komunitu (Klapetek 2021, 66).

Vybavení místa určeného především k modlitbě podtrhuje zvýšenou pozornost, kterou mu společenství věnuje. Nejedná se pouze o více méně provizorní modlitebny v pronajatých prostorech. Podobně je to v případě novostaveb mešit bez kupolí a minaretů, které používají „architektonické mimikry“ jako formu předejití konfliktů se zástupci různorodých iniciativ (Schönberger 2012, 83–112). Řada okolností ovlivňuje výsledné řešení modlitebního prostoru, jeho vybavení a výzdoby. Badatel by ale měl být neustále konfrontován s otázkou, do jaké míry chápání celé situace ovlivňuje jeho předporozumění. Nestačí jenom rozpoznat prostorové uspořádání místnosti (mihráb, minbar, kürsü, platforma pro muezzina), předměty uložené ve skřínkách nebo kaligrafii vkomponovanou do výzdoby. Materiální kultura je pouze jedna z rovin, která si zaslouží jeho pozornost. Jsou to až samotní věřící, kteří v určitý čas na konkrétním místě jednájí v interakci s různorodými objekty (modlitební koberec a pomůcka tasbích, přenosná podložka pod Korán, dřevěné a kachlové obložení stěn). Propojení tělesné, duševní a duchovní roviny je možné vnímat v širších souvislostech, neboť nejde jen o vlastní modlitebnu. Badatelův zájem si zaslouží také technické zázemí, kam patří prostor určený pro rituální očistu (Mendel 2018, 121–123) nebo odložení obuvi.

Závěr

Náboženská funkce muslimských komunit působících v Německu a Rakousku je jednou ze základních charakteristik, které je vymezuje vůči odlišným formám společenského života. V návaznosti na další aktivity a funkce těchto spolků je potřeba korigovat vnější pohled badatele s výpověďmi jejich členů. Před samotným terénním výzkumem je nutné se seznámit s teoretickými východisky oboru, vhodnými informačními zdroji a metodologií. Jinými slovy je pro religionistu klíčové být v neustálém kontaktu s předmětem svého zkoumání i s reflektujícím odborným prostředím. Dějiny oboru ukazují, že k této na první pohled banální skutečnosti museli badatelé dojít postupně. Současná krizová situace spojená s hledáním nových forem komunikace je příležitostí si uvědomit význam této zásady.

Heuristická fáze je spojená s výběrem zkoumaných lokalit, na kterých jsou posléze mimo jiné sledovány exteriéry a interiéry provizorních modliteben i novostaveb mešit. Nelze se soustředit pouze na prostorová řešení jednotlivých realizací. Stejně tak není možné zaměřit pozornost jen na páteční kolektivní modlitební shromáždění.

dění a sváteční období postního měsíce. Aktivita spojené s náboženskou funkcí spolku mohou mít intimnější podobu individuální modlitby nebo setkání genderově i věkově definované skupiny. Stavba má tedy na badatele působit jako celek, který mimo jiné reprezentuje komunitu hlásící se k určité kulturní interpretaci islámu.

Pro komparativní religionistiku se nabízí srovnat příklady muslimských modliteben s dalšími společenstvími. Na jednu stranu se nabízí sledovat prostředí

buddhistických nebo hinduistických spolků působící v Německu či Rakousku (Špirk 2019: 104–116). Vedle toho je možné rozšířit výzkum o data získaná z prostředí různorodých uskupení, která jsou obecně označovaná jako nová náboženská hnutí. Na druhou stranu je možné sledovat podobu náboženských aktivit u specifických komunit patřících k etablovaným křesťanským církvím. V tomto případě lze z pohledu sociologie náboženství již hovořit o projevech tzv. nové religiozity.

REFERENCIE

- Aslan, Ednan, Jonas Kolb, and Erol Yildiz. 2017. *Muslimische Diversität. Ein Kompass zur religiösen Alltagspraxis in Österreich*. Wiesbaden: Springer VS.
- Avcıoğlu, Nebahat. 2007. „Identity-as-Form: The Mosque in the West.“ *Cultural Analysis* 6: 91–112.
- Brunn, Christine. 2006. *Moscheebau-Konflikte in Deutschland. Eine räumlich-semantische Analyse auf der Grundlage der Theorie der Produktion des Raumes von Henri Lefebvre*. Berlin: Wissenschaftlicher Verlag Berlin.
- Ceylan, Rauf. 2006. *Ethnische Kolonien. Entstehung, Funktion und Wandel am Beispiel türkischer Moscheen und Cafés*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Davieová, Grace. 2009. *Výjimečný případ Evropa: podoby víry v dnešním světě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Ehrkamp, Patricia. 2012. „Migrants, Mosques, and Minarets. Reworking the Boundaries of Liberal Democracy in Switzerland and Germany.“ In *Walls, Borders, Boundaries. Spatial and Cultural Practices in Europe*, edited by Marc Silerman, Karen E. Till, and Janet Ward, 153–172. New York – Oxford: Berghahn Books.
- Erpenbeck, Gabriele. 2011. „Imame in Deutschland und Niedersachsen: Ausblick, Chancen und Herausforderungen.“ In *Imame und Frauen in Moscheen im Integrationsprozess*, edited by Michael Borchard, and Rauf Ceylan, 65–72. Osnabrück: Universitätsverlag Osnabrück.
- Färber, Alexa, Riem Spielhaus, and Beate Binder. 2012. „Von Präsenz zu Artikulation: Islamisches Gemeindeleben in Hamburg und Berlin aus der Perspektive der Stadtforschung.“ In *Jahrbuch StadtRegion 2011/2012. Schwerpunkt: Stadt und Region*, edited by Jörg Pohlen, Herbert Glasauer, Christine Hannemann, and Andreas Pott, 61–78. Opladen: Barbara Budrich.
- Ferrari, Silvio, and Rossella Bottoni. 2015. „The Institutionalization of Islam in Europe.“ In *The Oxford Handbook of European Islam*, edited by Jocelyne Cesari, 621–655. Oxford: Oxford University Press.
- Fürlinger, Ernst. 2014. „Muslimische Organisationen und Infrastrukturen in Niederösterreich.“ In *Muslimische Vielfalt in Niederösterreich*, edited by Ernst Fürlinger, 52–105. Krems: Donau-Universität Krems.
- Gartner, Barbara. 2006. *Der Islam im religionsneutralen Staat*. Frankfurt nad Mohanem: Peter Lang.
- Gehl, Jan. 2000. *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství.
- Gehl, Jan. 2012. *Města pro lidi*. Brno: Nadace Partnerství.
- Grabar, Oleg. 2006. „Mešita.“ In *Islám. Umění a architektura*, edited by Marcus Hattstein, and Peter Delius, 44–53. Praha: Slovart.
- Heine, Susanne, Rüdiger Lohlker, and Richard Potz. 2012. *Muslime in Österreich. Geschichte, Lebenswelt, Religion. Grundlagen für den Dialog*. Innsbruck: Tyrolia.
- Chbib, Raida. 2017. *Organisation des Islams in Deutschland. Diversität, Dynamiken und Sozialformen in Religionsfeld der Muslime*. Baden-Baden: Ergon.
- Islamische Religionspädagogik – Universität Wien. n.d. „Islamlandkarte.“ Accessed August 30, 2021. <https://www.islam-landkarte.at/>.
- Jeldtoft, Nadia. 2012. „Lived Islam: religious identity with ‘non-organized’ Muslim minorities.“ In *Methods and Contexts in the Study of Muslim Minorities. Visible and Invisible Muslims*, edited by Nadia Jeldtoft, and Jørgen S. Nielsen, 25–42. London – New York: Routledge.
- Kepel, Gilles. 2006. *Válka v srdci islámu*. Praha: Karolinum.
- Klapetek, Martin. 2011. *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Klapetek, Martin. 2012. „Mešita v Duisburgu jako příklad souznění moderní technologie a tradičních kulturních forem.“ *Nový Orient* 67, no. 2: 8–11.
- Klapetek, Martin. 2015a. „Meczety i miejsca modlitwy w Niemczech i Austrii. Przeszłość i terażniejszość.“ *Przegląd Religioznawczy* 1/255: 103–117.
- Klapetek, Martin. 2015b. „Mešita v ‚zadním dvoře‘.“ *Nový Orient* 70, no. 1: 2–9.
- Klapetek, Martin. 2019a. „Čtyři desítky let výstavby mešit tureckými komunitami v Německu.“ In *Civilizace Asie a Afriky od starověku po současnost*, edited by Lukáš Pecha, 18–44. Plzeň: Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni.
- Klapetek, Martin. 2019b. „Příklady z první generace mešit v Německu, Rakousku a Švýcarsku.“ In *Islám a křesťanství*.

- Sborník k počtě Luboše Kropáčka*, edited by Zdeněk Vojtíšek, 155–169. Praha: Luboš Marek 2019.
- Klapetek, Martin. 2019c. „Şehitlik Mosque and the Islamic Cemetery at Columbiadamm: Islam in Public Space.“ *Studia religiologica* 52, no. 1: 63–77.
- Klapetek, Martin. 2021. „Výzkum ekonomické funkce muslimských spolků v Německu a Rakousku.“ *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 13, no. 1: 61–72.
- Kraft, Sabine. 2000. *Neue Sakralarchitektur des Islam in Deutschland*. Marburg: LIT.
- Kraft, Sabine. 2002. *Islamische Sakralarchitektur in Deutschland. Eine Untersuchung ausgewählter Moschee-Neubauten*. Münster: LIT.
- Kuppinger, Petra. 2014. „Mosques and Minarets. Conflict, Participation, and Visibility in German Cities.“ *Anthropological Quarterly* 87, no. 3: 793–818.
- Leggewie, Claus, Angela Joost, and Stefan Rech. 2002. *Der Weg zur Moschee – eine Handreichung für Praxis*. Bad Homburg vor der Höhe: Herbert-Quandt-Stiftung.
- Limon, Ihsan D. 2012. *Zeitgenössische Moscheen in Europa. Bd. 2.1. Kultstätten der Muslime in Deutschland und in Österreich*. Offenbach am Main: Editions Silvia Limon.
- Marik-Lebeck, Stephan. 2010. „Die muslimische Bevölkerung Österreichs: Bestand und Veränderung 2001–2009.“ In *Islam in Österreich*, edited by Alexander Janda, and Mathias Vogl, 5–9. Vienna: Österreichischer Integrationsfonds.
- MAX Software LLC. n.d. „Moscheesuche.de.“ Accessed September 9, 2021. <https://www.moscheesuche.de/>.
- Maxeloch, Julia. 2014. *Die Bilal-Moschee in Aachen*. Kolín nad Rýnem: Rheinischer Verein für Denkmalpflege und Landschaftsschutz.
- Mendel, Miloš. 2015. *Arabské jaro. Historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. Praha: Academia.
- Mendel, Miloš. 2018. *Muslimové a jejich svět. O víře, zvyklostech a smýšlení vyznavačů islámu*. Praha: Dingir.
- M-haditec GmbH. n.d. „Enzyklopädie des Islam – Moscheen in Deutschland.“ Accessed September 9, 2021. http://www.eslam.de/begriffe/m/moscheen_in_deutschland.htm.
- Munsch, Chantal, and Kathrin Herz. 2019. „Gemeindezentren türkeistämmiger Muslime wie erforschen? Gegenstand, theoretische Perspektiven und Forschungsdesign der Studie.“ In *Gemeindezentren türkeistämmiger Muslime als baukulturelle Zeugnisse deutscher Migrationsgeschichte*, edited by Kathrin Herz, Chantal Munsch, and Marko Perels, 8–24. Ludwigsburg: Wüstenrot Stiftung.
- Nora, Pierre. 1998. „Mezi paměti a historií. Problematika míst.“ In *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, edited by Françoise Mayer, Alban Bensa, and Václav Hubinger, 7–31. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách.
- Okénková, Věra. 2015. „Využití konceptů míst v antropologii a v příbuzných vědách.“ *Lidé města* 17, no. 3: 513–528.
- Orossová, Eva. 2015. „Bezproblémová výstavba? Mešity Merkez a Zentralmoschee, diskuze klíčových aktérů a integrace muslimů v současném Německu.“ *Pantheon* 10, no. 2: 21–36.
- Perels, Marko. 2019a. „Bauliche und soziale Entwicklungsdynamiken der Gemeindezentren.“ In *Gemeindezentren türkeistämmiger Muslime als baukulturelle Zeugnisse deutscher Migrationsgeschichte*, edited by Kathrin Herz, Chantal Munsch, and Marko Perels, 50–76. Ludwigsburg: Wüstenrot Stiftung.
- Perels, Marko. 2019b. „Gebetsraum.“ In *Gemeindezentren türkeistämmiger Muslime als baukulturelle Zeugnisse deutscher Migrationsgeschichte*, edited by Kathrin Herz, Chantal Munsch, and Marko Perels, 204–212. Ludwigsburg: Wüstenrot Stiftung.
- Rohe, Mathias. 2016. *Der Islam in Deutschland. Eine Bestandsaufnahme*. Mnichov: C. H. Beck.
- Roose, Eric. 2012/2013. „The myth of the orientalist mosque. Towards an iconography of Islamic architecture in the Netherlands.“ *Canadian Journal of Netherlandic Studies* 33/34 (2/1): 83–106.
- Roose, Eric. 2009. *The Architectural Representation of Islam. Muslim-Commissioned Mosque Design in The Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Roy, Olivier. 2006. *Globalised Islam. The Search for a New Ummah*. Londýn: Hurts & Company.
- Serageldin, Ismaïl. 1996. „A Critical Methodology for Discussing the Contemporary Mosque.“ In *Architecture of the Contemporary Mosque*, edited by Ismaïl Serageldin, and James Steele, 12–19. Londýn: Academy Group.
- Shooman, Yasemin. 2015. „Angst vor dem Islam oder Rassismus gegen Muslime? Zur Einordnung antimuslimischer Diskurse aus rassismustheoretischer Perspektive.“ In *Öffentliches Ärgernis? Moscheebaukonflikte in Deutschland, Österreich und Schweiz*, edited by Reinhold Bernhardt, and Ernst Furlinger, 141–160. Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Scharbrodt, Oliver, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Jørgen S. Nielsen, and Egdunas Račius. 2019. „Preface.“ In *Yearbook of Muslims in Europe. Vol. 10.*, edited by Oliver Scharbrodt, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Jørgen S. Nielsen, and Egdunas Račius, IX–XIII. Leiden: Brill.
- Schönberger, Thomas. 2012. *Der Islam im öffentlichen Bewusstsein. Ein empirisches Lagebild aus einer Kleinstadt in Österreich*. Marburg: Tectum.
- Schuller, Josef Peter. 2013. *Die verborgene Moschee: Zur Sichtbarkeit muslimischer Gebetsräume in Wien*. Marburg: Tectum.
- Simon, Udo. 2012. „Islamische Religionspraxis in Deutschland als Forschungsaufgabe: Das Beispiel ritueller Reinheit und ihrer Interpretation.“ In *Die Sunna leben. Zur Dynamik islamischer Religionspraxis in Deutschland*, edited by Paula Schrode, and Udo Simon, 9–48. Würzburg: Ergon.
- Spielhaus, Riem, and Nina Mühe. 2018. „Geschichte und Entwicklung islamischer Gemeinden in Berlin.“ In *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*, edited by Riem Spielhaus

- and Nina Mühe, 10–12. Berlin: Der Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration.
- Spielhaus, Riem. 2015. „Germany.“ In *The Oxford Handbook of European Islam*, edited by Jocelyne Cesari, 104–157. Oxford: Oxford University Press.
- Špirk, Martin. 2019. „Čínský buddhismus ve Vídni: etnografie chrámu a komunity Fo Guang Shan.“ In *Civilizace Asie a Afriky od starověku po současnost*, edited by Lukáš Pecha, 104–116. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni.
- Traunmüller, Karin. 2016. „Stavba mešit a modliteben v Rakousku.“ *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* LXII., no. 1: 105–118.
- Tunca, Süleyman Asil. 2012. „Imame in Europa – ihre Situation und Probleme.“ In *Zwischen Moschee und Gesellschaft. Imame in Österreich*, edited by Ednan Aslan, 73–84. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- van Toorn, Roemer. 2009. „Counteracting the Clash of Cultures. Mosque Architecture as an Emancipating Factor.“ In *The Mosque: Political, Architectural and Social Transformations*, edited by Ergün Erkoçu, and Cihan Buğdacı, 107–113. Rotterdam: nai010 publishers.
- Welzbacher, Christian. 2008. *Euroislam Architektur. Die neuen Moscheen des Abendlandes*. Amsterdam: SUN Publishers.
- Zemke, Reinhold. 2007. *Die Moschee als Aufgabe der Stadtplanung*. Berlin: LIT.

Martin KLAPETEK je odborným asistentom na Katedre filozofie a religionistiky Teologickej fakulty Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach. Zastáva funkciu garanta bakalárskeho študijného programu Religionistika. Vo svojich publikáciách sa venuje problematike organizovaného islamu, moslimskej funerálnej kultúre a náboženskej architektúre predovšetkým v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku.